

ACC. N:R M. 14058 : 1-18.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland Upptecknat av: Ingeborg Johansson
 Härad: Sunnarbo Adress: Norra Hagstätt, Markaryd
 Socken: Markaryd Berättat av: " "
 Uppteckningsår: 1956 Född år 1898 i Hinneryd

Husbondefolk och tjänstefolk. s. 1-18. Lin F 105

Husbondefolk och tjänstefolk

Tas här förbrukket i dessa bygder, såväl i äldre som nyare tid, aldrig varit särdeles givande, måste man liksom erkänna, att det i stort sett var husbondefolket för landsbyggdens folk, i denna trakt. Detsamma hindrar ju inte, att tjänstefolket också förekommo i rätt stor utsträckning, och man menade, att det gällde, att försörja sig och de sina, och man prövade säkert här för åtskilliga sätt.

Enligt uppgifter, funnits här i denna trakt, såväl större som mindre gårdar, i äldre tid, och, att de så kallade slarbän derna, höll sig med tjänstefolk, är ju en given sak. För att en saga ett exempel: fröknegården i Tägerhult, som berättades vara en halv gård, alltså två fjärdings- hemman sammanlagda, kunde vid tiden omkring sekelskiftet, vinsterföra sexton - arderens nötkreatur, (hästar var mindre vanligt då) och, att bland dessa, vissa hider, var till mjölkkoer, var alltså inte ovanligt.

Att här var arbete, för både husbondefolk och tjänstefolk

där man råder mega tvivel, helst som då också väkte
upp en stor barnskara i hemmet.
Ofta var tjänare, (dräng och piga) på den tiden, var säkert liksom
ingen oräddskrädd syssla, och man vet bestämt, att man
kringgick det, så långt det var möjligt. "Tjänarbrunn", det
var ju ingen vidare klang i det, och faktiskt är, att man
kunde hemnera med tjänare efter godlycke. Att det fanns
skillnad på husbondefolk, det är ju en given sak, men
enligt tidens sed, fodrade man en tjänare en prestation
utan att gräns. Naturligtvis, var det aldrig tal om bestämd
arbetstid, utan så länge det behagade husbonden eller husman,
att kalla på med arbetet, var den lejda tjänaren liksom
skyldig, att kalla sig härifrån. Därför, kunde arbetet
många gånger räcka ut på sonäminnaren, oaktat man
varit uppe sedan gryningen. Ingen må tro, att husbon-
defolket drog sig undan, och överlät arbetet åt tjänarna,
utan även de, voro väl tränade, att hålla ut som man
sade: "bittida och sent". Nu var det ju alltid så förr,

att man skilde väsentligt, på kvinnofolkes och mannfolkes
arbete, men då det gäller utfodring av djuren, vill det
synas, som att denna syssla hadde passat för både
män och kvinnor, men det är inte frillt, utan att piger,
såvida man höll sig med sådan, var liksom själskräver
ladiesgärdestötare. Om man nu regelbundet skötte denna
äldre syssla, så var det inte omöjligt, utan att hon fick
ett namn, som påminde om sysslan, t.ex. "fä-johanna"
eller något dylikt. Ty man mått hava varit särskilt
berättigad till att lägga åkmanas på varandra, i äldre
tid, och helst hade man något med arbetet att göra.
Men om den ena ladiesgärdestötare, fick någon handräb-
ning då och då, i skötseln av djuren, kan man med
fakta påstå, att hon så gott som själs skötte denna
syssla, såväl mjölkning som utfodring. Detta gäller
naturligtvis en medelstor ladiesgård, med fyra-fem
kor, och då det gäller dessa bygder, låt väl sådana hava varit
de mest vanliga. För oss att se, hade väl skötseln av en sådan

ladugård varit arbete tillräckligt för oss kvinnorna, men så
var ingalunda fallet, i den tiden det är fråga om, alltså för
särskilt - sjuettio år sedan. Utan ladugårdskötarna, såväl
vinter som sommar, hade den lediga tjänsteman, många
andra sysslor att sköta. Vinterböden kallades allmänt för
den lediga tiden, men, hur ledigt det var för tjänaren i äldre
tid, även då, när vi talat om. Alla så kallade grovryssare,
såsom tvätt, bak och slakt, kom ju på hennes lott, och
då det gällde besvärning av ull och lin, fink hon säkert även
här göra grov arbetet. Sammanhan, inklusive höst och skur
var enligt både husbondefolk och tjänares mening betydligt
strängare, ty den långa arbetsdagen som vissa tiden började
sedan i gryningen, var nästan lika förfärligt ansträngande
från mer än en synpunkt sett.

På dagsverket, ute på åker och äng, ensågs avslutat, var
det nogans uppgift, att hämta hem korerna från skogen
och mjölka, och om än mjökmängden i regel var mindre
från vinterkor, än vid fallet är i vår tid, måste hon ändå

som man sade: "höra över" de fina styckens sedon andra
hade slutat sitt arbete för dagen.

Gjorde de inte husmor något själv, på den tiden? Kan
någon fråga: 'Ja förvisso!' Till hem, där de - folk-
personer, (store och små) skulle ha mat och passning
dagligen, var såkert arbete nog för en husmor, men
icke allena detta, utan hon skulle över väva och
delvis sy kläder åt denna store familj.

I den förut nämnda Lagerhells frälsögård, hade man enligt
vad det berättas; arbetet så fördelat, mellan husmor och
spånarinnor, under den så kallade lediga tiden, alltså månaderna
januari, februari och mars, att husmor skötte huskallet,
och väven, och den lediga spånarinnans hade jämte lätugårda-
bestyrken, också att se till, att garnet till väven blev berdat
och spunnet i rätt tid. Till hem vävdes också mycket
linne och bomullsval, och allt sådant syddes för hand, av
dessa kvinnofolk, som säkerligen aldrig fingo ligga på
latsidan. Till sy en skjorta, eller en säck, om dagen

bredvid de övriga sysslorna, borde såväl husmor som piga,
hinna med, menade man, och fukta är, att det man inte hann
med på dagen, det gjordes, man seden andra lagt sig.

Husbonden och drängen, hade givetvis och sina sysslor delade,
och man vel bestått, att drängen aldrig fick som man sade:
"Laga i den lilla ändan". Alla skrängers sysslor, som förskannu-
vid ett gammaldags jordbruk, skulle en fulltägande dräng,
hade kunna och vilja utföra, till husbondes belågenhet.

Allt håra jorden med oxar, var givetvis en krävande syssla,
men på samma gång vill det synas, som, att där emell en
enig skionslans, i detta arbete, särskilt då det gällde plöjning.

Så såväl husbonden som drängen, uppskattade en välplöjd
åker eller åge. Allt hörmig, utfördes givetvis av drängen, och
höjst sällan, såg man husbonden taga fatt i sommarna.

6 Ett annat arbete, som ansågs opassande för husbonden, var
att slåss med slaga, och manne det inte var bärfrä, att
man anlätade även kvinnfolk, till denna syssla i något
stor utsträckning. Det gick nog hans ära för när, att stå vid

på logen och fräska, alla helst, om det var ett fruntimmer
som skulle hjälpe till. Glade man både bräug och pige, så
fingo dessa båda gärna fräska ut påden, men det fräskom också
att man lejde ett par vana fräskare, som stannade hela säsongen
(sex - sju veckor). Tenkio för om dagen och natten, var faran
för dessa lejda fräskare, och bögen minnes, att man ånarrade över
att det var dåligt betalt. Extra arbetskraft, anlätades givetvis
även om hästen, och skörden, och man anställde gärna ett
par vana ställetkarlar och dito kävare, som stannade den
säsongen, som också gärna varade sex veckor.

Så var det naturligt också frågan om extra hjälp, i skogen, på
vinter tiden, men dessa skogskarlar (unga starka karlar) nöjde
sig inte med mindre än en krona om dagen och natten,
ty man menade att detta var ett krävande arbete, som inte
kunde jämföras med flexing, fräskning, som gamla gubbar
mestadels väl kunde utföra.

I skogsarbetet, var husbonden den självskrivne ledaren, och
dessa var ju bara på en plats, menade man, ty vem kan

ställa en fyra-fem unga män att husera med skogen
efter guldtycke, och utans att ägaras är med. Vaj säkerligen
ingen! Sj man var mycket förtig, och holerade ingu så
kallade genvägar i arbetet, som unga människor bruke göra
uppslag till. Inte ens den städde drängen, som kanske hade
varit på samma ställe i många år, var betrodde, att leda arbetet
i skogen, utan antingen skulle husbonden eller de verna-
sömmarna vara arbetsledare där.

Vid ett jordbruk, särskilt sådant det bedrogs i äldre tid,
förekom flera slags arbete, för såväl kvinnor som män,
och det måtte ha varit därför som det hela aldrig verkade
ensformigt. Såväl husbondefolk, som tjänare, hade ju en
ständig variation av sysslor, och var och en visste så
vä, vilket som passade vederbörande.

Var det sällsynt, att se husbonden hålla i sömmarna och
köra, harva, plöja etc så var det mindre sällsynt, att se
konans hjälpa till med texm: lasta och sprida gödsel,
då väsarbetet pågick. Vidare var det husbondens syssla

att så såden, men egen domligt nog, såg man ofta husmor
och ibla bära sädeskäppan, och så, åtminstone då det gällde
brödsåden, råg och korn. Men andas, att detta var en så pass
viktig syssla, att den blev gjord ordentligt, att ingen av de
yngre var betrodde att utföra den.

Så snart väsarbetet var något så när överstäkat, var husbonden
och drängen i färd med att so över gårdsgården, och eventu-
ellt sålla upp ny såden. Antingen gårdsgården byggdes
av trä (trägård) eller sten (både slagen förekommer) var det
ett krävande arbete, med lanken på de långa ströcken,
man var skyldig att hålla gården omkring.

Vad nu husen i sådant skick, att de behövde repareras,
lätas eller dylikt, så passade det att göra den mindre
kräda tiden, mellan vår och höst, och detta var givetvis
ett gemensamt arbete, för både husbonden och drängen.
Vid denna tid, brukade kvinnor och barn ha sysselsättning
med potatishackning, rensning av ogräs och mycket annat
i samma stil. Ett sådant arbete, som att hacka

påbåhis och renas från ogräs, skulle aldrig en man i äldre tid, förmått sig till, ty det var ingen hvarlagssak, det hörde man nog uttryckas mer än en gång.

Lika opassande, var det, att en kvinna befälade sig med "kärleks" som man sade. Det var rent av skam, om en kvinna tog fatt i exempelvis: kien, i försökte att slå.

Men skulle inte länge behövt hålla på kärmed, förän hon befordrats med karlakvinnor, och det borde varit mindre angenämt, om man kände kvinnan i äldre tid rätt. Gule passade det bättre, att mannes handskade rävvar, det var kvinnfolksgård, och det gällde, att var och en höll sig på sin kurt påvidlag.

Om det gäller denna trakt, vid tiden omkring sekelskiftet, skulle man icke kunna förmått en man, att mjölka en ko, om det varit aldrig så nödvändigt.

Detta berodde bara därpå, att det ansågs för en kvinnasysla, och tänk om det hade kommit ut, att man befälade sig med "färdsemmersärbe," det hade inte

varit "käravärd," som man uttryckte det.

Än här ansevärt, skilde man på göromålen, vid hemfästade den ene och den andre, och man var bestämd, att ett sådant arbete som flå en häst, skulle aldrig en hederlig man befallat sig med, vid denna tid.

Flur och när, dessa förhållanden i fråga om göromålens anseende och arbetsfördelningen ändrade sig, år kanske svårt att säga exakt, men att man följt intryck från andra länder, som på småningan sett påväg till på folk-
livet, borde vara ganska säkert.

Till Tyskland och Storbritannien, reste påverkanshandlarna varje år, och liksom var trafiken mellan Amerika och Sverige, vid denna tid ganska livlig. Här hade man sett, att det passade mycket väl, att en man mästade, eller att hjälpa till att passa barnen, eller räddars sag, tillföra vilken kommo-
sysla som helst, utan att behöva skämmas, vilken man tidigare hade gjort, om man varit frusen att gå in på detta vidriga område.

Man i folket i bygden var konservativ, och menade, att sådana nya möder, ville man inte alls acceptera.

Därför tog det flera år, att genomföra den reformen. Exempel; att det passade minst lika bra, att mannen skötte lundgården, inklusive mjölkning, men det är dock inte fritt, utan att här finnes ännu personer, bland de äldre, som mena, att det gick ändå bäst i de "gamla spåren", och alla nya system borde förkastas.

En bettlandskarlände från bygden, var den förste, som tog detta djärva steg, att lära sig mjölka, och att han, den första tiden, betecknades för fruentimmerskort, bekann honoren just ingenting. Man ankar, att detta var ungefär år 1910, och innan dess hade sådant säkerligen aldrig förekommit i denna trakt.

Fjäsnarnas fritid, i äldre tid, var mycket begränsad, om det utöver frivardan den 24 okt, som kunde delas om någon fritid. Om den stadda pigan eller drängen, fick gå hem, om och annan söndag, och hälsa på

var det nog allt, man tänkte på, och fjänarens lott i äldre tid var mycket hård, enligt vad som berättas. Var säker på, att friserkan som började den 24 okt, högtade som en "väs i ökonen" för de stackars fjänarna.

Tänk, ännu hel veckas fästid! Det var inte småsaker, och under tiden släppte alltså de fattiga föräldrarna till last, ty givetvis hade man mat med sig hem, för hela tiden, och kanske mer än man själv behövde, ty i många fall ville husbondet visa sig generösa, och släppa för ord om sig att vara småaktiga.

13 Plebsbefolkning och fjänare, hade naturligtvis känsla av samhörighet, helst om pigan eller drängen, varit på samma ställe en längre tid. Lite minst de små, som växte upp i hemmet, lärde sig att uppskatta sexuell pigans stora förmåga, att vara på samma gång både kamrat, och beskyddare. Detta vet man därav, att om hon av en eller annan orsak beredde sig att flytta, kunde det vara en gråt och plågor från många sidor, som man inte

förmädde bekänna sig för. Likväl, visste nog såväl hus-
bondefolk som tjänare, vilken plats som passade dem,
och man aktade sig noga, för att gå in på varandras
områden, med intimerare förbindelser.

Visserligen hände det, att drängar i något fall, gick
och förälskade sig i gårdskötker, men det snötte ett
sådant motstånd, från föräldrarna, att de unge måste
uppgiör alla sådana planer. Nu voro ju tjänarena
alltid från de fattiga hemmen, och om än husbondefolket
ihl. kunde räknas till de allra rikaste, ansågs de ändå för
välbärgade, så snart de kunde hålla sig med tjänstefolk.
Denno rangskillnad, mellan husbondefolk och tjänstefolk,
har aldrig kunnat upjäsas helt, då det gäller denna
sak, ty den ingrodda förmånenhet, som kännetecknas
bördes i allmänhet, spöres ganska tydligt ännu i dag,
hos utvecklingens stora framsteg.

Bondgårdarnas ungdom, tog väl i vissa fall tjänstefolk,
men aldrig i hemtrakten. De seek man heller till

utlandet, till Amerika och även till Danmark, ty
här var goda möjligheter, och som man sade: "läs sig
fram". Dessutom, efter man ansett i aktning i hemtrakten,
efter ankomsten i utlandet, och att man hade undvikit tjänat
för andra. Och stanna i hemtrakten, och bli dräng eller
piga där, var säkerligen den ringaste hynda man visste
om, och hade man aldrig så liten chanser i frågan om
giftermål, tog man gärna den för att, som man sade:
slippa att tjäna, och att folkdommens spöke kanske
gjorde enast de unga su.

Och ord språk säger: "lika barn lika bär", och när man
enindrar sig grupperingar, vid festliga tillfällen, för
man belägg här för, ty gärdseungdomar och tjänskefolk,
[läst vara de som jämnar sig] samlade sig helst var för sig.
Detta lär väl ha varit propaganda i hemmet, ty ung-
dommens själva, hade säkerligen inte haft något
enast, och vid sådana tillfällen ungas mera gemensamt.
Och efter som tjänskes sociala ställning förbättrades,

steg och så deras anseende i bygden. Tiden mellan 1920-1930 antar man, att afjälla genom brottskiden län hade varit, ty om en lönnerna ännu vore låga, hade man redan då, börjat inse, att tjänare kunde behöva en frisdag, en och annan gång, eller eventuellt en fridag när som helst.

Att gå till kyrkan på söndagen, var något ganska sant för såväl husbondefolk som tjänare. Men här, passade det bäst för tjänstefolk, att något så när hålla sig i bakgrunden, och inte stega alltför långt fram, ty de visste så väl, att det var deras skyldighet, att liksom öns alltför "hålla sig på mattan".

I sådana fall, där husbondefolk och tjänare vore jäm-
årige, var naturligtvis alltid tilltalsordet du, men derest
husbondefolket var äldre, tilltalades de med det då för
tidens gängse tilltalsordet Ni. Tjänstefolk, i äldre tid,
visste så väl, att de vore skyldiga, till att lyta vid
från husbonden, eller husmor, och det dog de säkerligen

icke, att de någonsin försökte, att framföra egna erfaren-
heter och synpunkter.

I detta sammanhang, skall jag nämna en tilldragelse,
från min tidiga ungdom. En sol- års flicka (hon var
ändå dotter i huset) hade fått i uppdrag, att på
eggen hand koka lingon. Att hon gjorde illt bästa be-
svärlade ingen, och då hennes far or någon anledning kom
att gå igenom köket, just då hon höll på som bäst,
sade han; i något myndig ton: Du kokas väl onösk riktigt
väl! Härpå svarade hon: Ja jag kokar det till och med
längre än vad mor brukar! Men en sådan låta, som
hon fick för detta svar, skulle man aldrig kunna tro
om man icke själv hört det. Vem är det som är älsk?
du eller mor! började han: och så höll han på, mest att
framhålla hur orätt det var, att göra sig värdare än föräldrar
na. På samma sätt, hade näkertigen en lejd tjänare blivit
besträffad, om han eller hon vågat svara husbonden på
ett sådant sätt, och den myndighet som husbonden i

äldre tid bekräftade, såväl öfver eget folk, som lejda
tjänare. vill han på unga villkor mista.
Om vi tåknar de små sju- åttaåringa, för tjänare, som
från fattiga hem skickades ut, för att som man sade:
"otta" (vackla djuren) är detta en kategori tjänare, som
man höll sig med i äldre tid, i rätt stor utsträckning.
Dessa små storkar, fingo följa djuren från morgon till
kväll i skogen, och det berättas: att den enda lilla ljus-
glimt i deras tillvaro var, om husmor hade lagt någon
godbit i matkuglet, ty det var ju för att bli försärgda
de voro uti så där.

Allt, eftersom tjänares sociala ställning har förbättrats,
har också deras anseende ökat i bygden, och även om
 vissa sviter av gammal ingrodd förnämhet, från husbonde-
folkets sida, ännu finnes kvar, vill man ju hoppas,
att sådant så småningom, kommer att jämnas ut,
i detta, i vår tid så upplysta folkhemmet.